

ВІДГУК

офіційного опонента Любіцевої О.О. на дисертаційну роботу
Короля Олександра Дмитровича на тему: «Міжнародні туристичні потоки:
суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук зі
спеціальності 11.00.02 – економічна та соціальна географія

1.Актуальність теми дослідження та її зв'язок з державними та регіональними науковими програмами.

Дослідження присвячено аналізу механізмів формування туристичних потоків міжнародного туризму. Статистика туристичних потоків є одним з базових показників розвитку як міжнародного туризму в цілому, так і в кожній країні і використовується при аналізі розвитку туризму як у часовому, так і в регіональному аспектах. Але як самостійний об'єкт дослідження туристичні потоки, принаймні у вітчизняній туризмології і суміжних науках, не розглядались, що робить дане дослідження піонерним. Актуальність дослідження ґрунтується саме на спробі автора пояснити механізм формування туристичних потоків, а особливо їх розподіл, а не тільки проаналізувати наявну статистику як це зазвичай робиться. Туристичні потоки є складним об'єктом дослідження в першу чергу через значну мінливість, залежну від багатьох чинників і їх випадкових сполучень як в цілому по світу, так і по окремих регіонах і навіть їх частинах, чим можна пояснити незначну кількість наукових публікацій, присвячених власне аналізу туристичних потоків. Зокрема, у геологістиці туризму туристопотоки не розглядаються як самостійний об'єкт, а здебільшого як характеристика взаємозв'язку між суб'єктами туристичного ринку (наприклад, роботи проф. І.Г.Смирнова та ін.). Складність і неоднозначність, мінливість, наявність місцевих флуктуацій та інші ознаки роблять туристичні потоки складним об'єктом дослідження. Але саме туристичні потоки, їх просторовий «малюнок» дає змогу оцінити глобальність туризму, його «всепроникність» не тільки у світову економіку, а й у спосіб

життя сучасних людей, що робить його не тільки феноменом сучасності, а й ознакою сучасної цивілізації. Таким чином, спроба проаналізувати туристичні потоки, використовуючи саме напрацювання географії, її теоретико-методологічні положення, є актуальною і своєчасною.

Про актуальність обраної проблематики свідчить широке впровадження результатів дослідження в навчальний процес кафедри географії та менеджменту туризму Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та науково-практичну діяльність в рамках регіональних українських та європейських проєктів, які за участі автора здійснювались протягом останніх 15 років, про що зазначено на стор. 2-3 автореферату та стор.20-21 дисертації, що підкреслює як актуальність, так і практичну значущість даного дослідження.

2. Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, мають міждисциплінарний характер. Автором детально і ретельно опрацьовані як географічні, так і туризмологічні джерела, що свідчить про обізнаність з актуальними питаннями цих наук, а також матеріали суміжних наукових досліджень (економічних, соціологічних тощо), що дозволило розширити методичний апарат дослідження (опрацьовано 221 найменування вітчизняної і зарубіжної літератури. Інтернет-джерела, значний аналітичний матеріал, який свідчить про ґрунтовність опрацювання матеріалу, міститься у 9 Додатках на 22 сторінках). Основні положення, винесені на захист, апробовані на численних міжнародних і вітчизняних наукових конференціях, в яких автор брав участь з 2006 по 2019 рр., та відображені у монографії та 27 наукових статтях у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях.

Король О.Д. має високу фахову підготовку, що дозволило йому узагальнити теоретико-методологічні положення і методичні підходи соціально-економічної, поведінкової, рекреаційної географії і географії туризму та напрацювання суміжних наук і наукових напрямів (економіки, туризмології,

соціології та ін.) і запропонувати оригінальну методику дослідження геопросторового розподілу туристичних потоків міжнародного туризму, узагальнення результатів якої покладене в основу розробки концептуальної моделі формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі.

Означене дозволяє зробити висновок, що висновки і рекомендації, подані в даному дисертаційному дослідженні, є достовірними та обґрунтованими.

3. Наукова новизна результатів наукового дослідження.

Король О.Д. ставив за мету дисертаційного дослідження «поглиблення теоретико-методологічних, методичних і прикладних засад суспільно-географічного дослідження міжнародного туризму, встановлення закономірностей і розробка концептуальної моделі формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі».(стор.21 дисертації) і ця мета в цілому досягнута.

1) беззаперечним здобутком автора є розробка і апробація показників/індексів зарубіжної туристичної активності (ЗТА) населення країн походження та іноземної туристичної атрактивності (ІТА) країн призначення. Ці індекси обґрунтовані теоретично і апробовані практично, на результатах обрахунків з використанням запропонованих індексів в подальшому ґрунтуються авторські висновки про особливості формування, динаміку розвитку і розподіл в геопросторі міжнародних туристичних потоків. Впровадження розроблених індексів в методологічний блок географії рекреації і туризму є одночасним внеском у розвиток методології туризмології як міждисциплінарного напрямку досліджень туризму, що має сприяти розвиткові наукових засад згаданих наук. Застосування класичних для географії методів математичної статистики у поєднанні з загальнофілософськими і спеціально-географічними (зокрема, картографічне моделювання) методами дало підстави вийти на закономірності просторового розподілу міжнародних туристичних потоків;

2) автор детально аналізує класичні і новітні теорії і підходи в географії, економіці, соціології і психології, що дозволяє йому вийти на певні домінанти, які формують поведінку туриста і спонукають його до «зміни місця», тобто сезонної міграції. Автор обирає як основний спонукальний мотив «комфорт» і зміну звичного середовища на екзотично-естетичне. Залучення здобутків суміжних наук до аналізу туристичної мотивації і розгляд класичних просторових моделей під новим кутом зору є тим позитивним моментом дослідження, який дозволив авторові з безлічі мотивацій виділити і обґрунтувати базові, на яких і побудована авторська концептуальна модель;

3) опрацювання значного обсягу статистичної інформації із залученням інших інформаційних масивів, дозволило авторові підтвердити певні закономірності, характерні для розподілу туристичних потоків, зокрема, переважання за обсягами туристичних обмінів між сусідніми країнами, ступінчатість перебігу туристичного процесу між національними туристичними ринками різного типу та рівня розвитку (Любіцева О.О. «Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти)», 2002), прямої та опосередкованої залежності обсягу, інтенсивності та напрямку туристичних міжнародних потоків від дії економічних, географічних та ментальних чинників;

4) автор детально розглядає і всебічно аналізує дію виявлених чинників на характер і просторовий розподіл міжнародних турпотоків, окремо розглядаючи економічний чинник (доходи/витрати домогосподарств в країні, що «виштовхує» туристів, і в країні, що їх приймає, витрати на подорож, рівень цін) – п.2.2. З численних чинників, які можна було б розглядати - географічні, тобто просторово-орієнтовані, такі, що відбивають гетерогенність простору. Автором відібрані площа і конфігурація території, транспортно-географічне положення країн та особливості їх кліматичних умов. Ці чинники детально проаналізовані у зв'язку з обсягами туристичних потоків і встановлена закономірність «мотиву контрасту», який визначається як спонукальний мотив для обрання країни для відпочинку (розділ 5). Також автор зазначає, що населення країн, які мають велику площу, визначається меншою активністю на

винку туристичних послуг міжнародного туризму, маючи можливість задовольнити «мотив контрасту» в межах території країни проживання;

5) проведене дослідження має теоретико-методичний характер і водночас практичне спрямування. Автор аналізує іноземні (в'їзні) туристичні потоки в Україну, визначаючи її як «велику країну інтенсивного в'їзного малоприбуткового туризму» (с.430), детально аналізує іноземні потоки в динаміці та за генеруючими країнами, які є переважно країнами-сусідами, що генерують нетривалі подорожі в Україну, яка має значно нижчий рівень цін на основні товари і послуги, що є привабливим мотивом для туристів із сусідніх країн, а для України становить проблему неприбутковості туризму.

Підсумовуючи, варто зауважити, що проведене дисертаційне дослідження із застосуванням міждисциплінарного теоретико-методологічного апарату має безумовну наукову новизну, де запропоновані і апробовані комплексні індекси, які дозволяють оцінити міжнародні туристичні потоки в двоїстості їхнього виміру (вихід-вхід) в динаміці туристичного процесу, а виявлені з їх допомогою закономірності просторового розподілу туристичних потоків міжнародного туризму є внеском в теоретико-методологічні положення як географії рекреації і туризму, так і туризмології.

4. Зауваження щодо змісту дисертації:

1) Авторська концептуальна модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків в географічному просторі (сс.99-102), графічно відображена на рис. 1.14 (с.101), без вербального пояснення є малозрозумілою. Для основного здобутку дисертаційного дослідження, сконцентрованого у запропонованій графічній моделі, це є недоліком, оскільки вона має бути не тільки зрозумілою, але й такою, що запам'ятовується. На це я вказувала у рецензії до монографії О.Д.Короля – на необхідність графічно представити концептуальну модель у вигляді, зрозумілому читачеві, можливо, з використанням кольору, об'єму, сучасних можливостей комп'ютерної графіки.

2) автором, можливо з методологічною метою, обґрунтованою в р.1, лешо спрощено подається мотивація до подорожей. За основу береться концепція «звичного середовища» як такого, що «виштовхує» туриста, формуючи мотив міграції, а мотив комфорту (і додаю – обов'язково безпеки, оскільки саме це є тими основами, на яких тримається туризм) і контрасту (екзотичності) є «притягальним» у виборі країни-дестинації. Це спрощує широкий спектр мотивації, який детально розглядається в туримології. Автором відкидається мотивація, яка базується на духовному зростанні (наприклад, мотивація до пізнання різних релігій), задоволенні хобі, врешті – ділових інтересів. Таким чином, розглядається тільки аспект «відпочинок і розваги» і той у звуженому варіанті;

3) *предметом* свого дослідження автор визначає «суспільно-географічні чинники та закономірності формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі, що виявляються в зарубіжному (виїзному) та іноземному (в'їзному) туризмі країн світу» (с. 22). У роботі дійсно чинникам, їх добору та аналізу присвячена значна увага (р.2, сс.106-133), а *закономірності становлять отриманий результат*. Тобто в роботі розглядається *механізм* формування міжнародних туристичних потоків, який ґрунтується на сполученні чинників економічного, демографічного, географічного, ментального ряду, які й впливають на виявлені закономірності просторового розподілу туристичних потоків. Тобто *предмет дослідження визначений не коректно*.

4) тільки частково можна погодитись з твердженням автора, що обрахунки, проведені на основі статистики до 2008 р. включно (1999, 2004, 2008), є найбільш показовими для аналізу, оскільки ці роки були роками стабільності і сприяли розвитку туризму (сс.34-35) аж до кризи 2009 р., яка засвідчила невідповідність старих економічних структур новим реаліям. Задля підтвердження варифікації запропонованих індексів проведеній їх розрахунок окремо за даними 2016 р., тобто не включений весь динамічний ряд. Можливо,

обрахунки туристичних потоків саме на етапі нестабільності і пошуку нових економічних моделей, дали б цікаві результати?

Висловлені зауваження і побажання мають дискусійний характер, спрямовані на поліпшення результатів даного ґрунтового дослідження і в цілому не зменшують його значення для науки і практики.

5. Значимість дослідження для науки і практики.

Автором проведене оригінальне, самостійне дослідження, яке має теоретико-методологічний результат для розвитку географії (суспільної, рекреації і туризму) та туризмології, в якому вирішена важлива міждисциплінарна проблема з розробки методології дослідження міжнародних туристичних потоків та встановлено характер їх розподілу в просторі. Ця проблема вирішена на основі застосування географічного теоретико-методологічного апарату, сполучення сучасних напрацювань суспільної, поведінкової географії, географії рекреації і туризму в теоретичному плані, та застосуванні широкого спектру сучасних методів аналізу і синтезу аналітичної інформації, обробки значних масивів статистичних даних, використання загальнонаукових та спеціальнонаукових методів дослідження.

Авторські напрацювання можуть бути використані в навчальному процесі, зокрема, в курсах «Туризмологія», «Географія туризму», в прикладній науковій діяльності при дослідженні територіальної організації як національного, так і міжнародного туризму, в діяльності органів державної влади і місцевого самоуправління при розробці напрямів туристичної діяльності.

6. Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в наукових виданнях.

Положення, які винесені на захист, в повній мірі знайшли відображення в опублікованих автором роботах: монографії, 27 статтях у наукових фахових вітчизняних і зарубіжних виданнях та апробовані на 7 конференціях різного рівня. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційного дослідження.

7. Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційне дослідження Короля О.Д. за структурою та змістом відповідає вимогам ДАК України до дисертацій, які подаються на здобуття наукового ступеня доктора наук. Робота складається зі вступу, шести розділів, до складу яких входять 22 підрозділи, висновків, списку використаних джерел, який включає 221 найменування. Результати дослідження узагальнені у 118 рисунках і 111 таблицях, аналітичні матеріали представлені у 9 додатках. Оформлення дисертації відповідає вимогам.

ВИСНОВОК

Представлене Королем Олександром Дмитровичем дослідження на тему «Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл» є самостійним і завершеним науковим доробком міждисциплінарного змісту, в якому поставлена проблема вирішується на теоретико-методологічних засадах суспільної географії, спрямоване на розвиток географії рекреації і туризму та туризмології, містить безумовну наукову новизну і обґрунтовані достовірні результати, які можуть бути використані для розвитку наукового знання та прикладних дослідженнях, в практиці державного та регіонального управління туристичною діяльністю.

Висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, є обґрунтованими, базуються на значному фактичному матеріалі і адекватно відображають питання практичної діяльності.

Основні положення, які винесені на захист, достатньо повно викладені в публікаціях у наукових фахових виданнях, апробовані на міжнародних та національних конференціях різного рівня, при виконанні міжнародних програм.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження за змістом та оформленням відповідає вимогам до докторських дисертацій.

Виходячи з усього переліченого, вважаємо, що представлене дослідження «Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та

геопросторовий розподіл» є актуальним, самостійним і завершеним персональним науковим доробком автора, яке має наукову новизну і практичне значення, а здобувач Король Олександр Дмитрович заслуговує ступеня доктора географічних наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна і соціальна географія.

Рецензент:

завідувач кафедри країнознавства та туризму
географічного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор географічних наук, професор

О.О.Любіцева

Підпис засідача
вченої сесії
НАРАДУ НА Н.В.
05.11.2020

